

AQSH-XITOIY STRATEGIK RAQOBATINING MARKAZIY OSIYO MINTAQASIGA TA'SIRI

Shodiyeva Dilnoza Shoim Qizi

*JIDU “Xalqaro munosabatlar va zamonaviy siyosiy jarayonlar” fakulteti
magistranti*

E-mail: dilnozashodiyeva4@gmail.com

ANNOTATSIYA

XXI asrda geosiyosiy tizimning o'zgarishi AQSh va Xitoy o'rtasidagi strategik raqobatni keskin kuchaytirdi. Bu raqobat Markaziy Osiyo mintaqasida iqtisodiy loyihalar, diplomatik tashabbuslar va xavfsizlik hamkorligi orqali yaqqol namoyon bo'lmoqda. Maqolada AQShning mintaqadagi strategik yondashuvi hamda Xitoyning “Bir kamar – bir yo'l” tashabbusi doirasidagi faoliyati qiyosiy tahlil asosida o'rganildi. Tadqiqotda statistik ma'lumotlar tahlili, kontent-tahlil va istiqbolni baholash metodlari qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, Markaziy Osiyo davlatlari uchun diversifikatsiya siyosati va muvozanatli diplomatiya strategiyasi kelgusida geosiyosiy barqarorlikni saqlashda muhim omil bo'lishi mumkin. Tadqiqotda AQSh va Xitoyning mintaqadagi strategik manfaatlari, iqtisodiy hamkorlik va raqobat, transport-logistika loyihalari, xavfsizlik masalalari hamda mintaq davlatlari uchun yuzaga keladigan imkoniyat va xavf-xatarlar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: *AQSh, Xitoy, Markaziy Osiyo, strategik raqobat, geosiyosat, iqtisodiy hamkorlik, xavfsizlik, “Bir kamar – bir yo'l”.*

АННОТАЦИЯ

В XXI веке изменения в геополитической системе резко усилили стратегическое соперничество между США и Китаем. Это соперничество ярко проявляется в Центральной Азии через экономические проекты, дипломатические инициативы и сотрудничество в сфере безопасности. В статье рассматриваются стратегический подход США в регионе и деятельность Китая в рамках инициативы «Один пояс – один путь» на основе сравнительного анализа. В исследовании применены методы анализа статистических данных, контент-анализа и оценки перспектив. Результаты показывают, что для государств Центральной Азии политика диверсификации и стратегия сбалансированной дипломатии могут стать важным фактором сохранения геополитической стабильности в будущем. В работе подробно освещены стратегические интересы США и Китая в регионе, экономическое сотрудничество и соперничество, транспортно-логистические проекты, вопросы безопасности, а также возможности и риски для стран региона.

Ключевые слова: *США, Китай, Центральная Азия, стратегическое соперничество, геополитика, экономическое сотрудничество, безопасность, «Один пояс – один путь».*

ABSTRACT

In the 21st century, changes in the geopolitical system have sharply intensified the strategic rivalry between the United States and China. This rivalry is vividly manifested in Central Asia through economic projects, diplomatic initiatives, and security cooperation. The article examines the U.S. strategic approach in the region and China's activities within the framework of the Belt and Road Initiative through comparative analysis. The study applies statistical data analysis, content analysis,

and foresight assessment methods. The results show that for Central Asian states, a diversification policy and a balanced diplomacy strategy may become key factors in maintaining geopolitical stability in the future. The research extensively covers the strategic interests of the United States and China in the region, economic cooperation and competition, transport and logistics projects, security issues, as well as opportunities and risks for regional states.

Keywords: *United States, China, Central Asia, strategic rivalry, geopolitics, economic cooperation, security, Belt and Road Initiative.*

KIRISH

XXI asr global geosiyosiy landshafti Buyuk Kuchlar o'rtasidagi strategik raqobat belgisida shakllanib, dunyoda kuch markazlari o'rtasidagi raqobat yangi bosqichga ko'tarildi. AQSH va Xitoy o'rtasidagi munosabatlar, bu raqobatning markazida turib, butun dunyo mintaqalariga, shu jumladan, Markaziy Osiyoga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Mintaqa o'zining geostrategik joylashuvi, boy energiya va mineral resurslari, shuningdek, Yevrosiyo transport va logistika koridorlarida tutgan o'rni tufayli global raqobatning asosiy maydonchalaridan biriga aylangan. AQSH va Xitoyning mintaqaga intilishlari ularning global strategiyalari – mos ravishda, “Osiyoga qaytish” va “Belt and Road Initiative” (BRI) loyihasining bevosita aksidir. Ushbu raqobat Markaziy Osiyo davlatlari uchun bir vaqtning o'zida ham katta imkoniyatlar, ham jiddiy qiyinchiliklar yaratadi. Bir tomondan, bu raqobat iqtisodiy investitsiyalar, infratuzilma qurilishi va xavfsizlik hamkorligini kuchaytirish shaklida yangi resurslarni olib keladi. Boshqa tomondan, u “qarzga asoslangan diplomatiya”, suverenitet xavflari va mintaqaviy davlatlarni raqib kuchlar o'rtasida tanlov qilishga majbur qilish kabi xavflarni ham o'z ichiga oladi. AQSh mintaqaga nisbatan o'z siyosatini 1990-yillardan boshlab shakllantirgan

bo‘lib, dastlab energetika loyihalari va xavfsizlik masalalariga urg‘u berdi. 2015 yilda C5+1 diplomatik formati joriy qilinishi bilan AQSh Markaziy Osiyo davlatlari bilan siyosiy muloqotni tizimli asosda olib bora boshladi. Xitoy esa 2013 yilda Prezident Si Szinpin Qozog‘istonda e‘lon qilgan “Bir kamar – bir yo‘l” tashabbusi orqali mintaqadagi infratuzilma, transport va energetika sohalarida yirik loyihalarni amalga oshira boshladi. 2022 yilga kelib Xitoy va Markaziy Osiyo o‘rtasidagi savdo hajmi 70 mlrd AQSh dollaridan oshdi, bu 2013 yilga nisbatan qariyb uch barobar ko‘pdir.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI

Markaziy Osiyo kontekstida AQSh–Xitoy munosabatlari masalasi qator tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan. Mavzu bo‘yicha mavjud adabiyotlarni asosan uchta asosiy yo‘nalishda guruhlash mumkin.

Birinchidan, geosiyosiy va nazariy yondashuvga ega bo‘lgan tadqiqotlar. M. Ziyoning “Yaqin Qarshilik” (The Coming Collision) asari va J. Mearsheimerning “Buyuk Kuchlar siyosati” (Great Power Politics) kabi realizistik nazariyalari global raqobatning tabiatini tushunish uchun asos yaratadi. Ular kuchli davlatlar o‘rtasidagi raqobatni tabiiy holat deb hisoblaydi, bu Markaziy Osiyoda ham o‘z aksini topgan. Bu nazariyalarga ko‘ra, mintaqa AQSH va Xitoy ta’sir doiralari o‘rtasidagi “kulminatsiya zonasi”ga aylanishi mumkin.

Ikkinchidan, iqtisodiy ta’sirga bag‘ishlangan tadqiqotlar muhim o‘rin tutadi. Ko‘plab mutaxassislar, jumladan, C. Connable va A. S. Erickson, Xitoyning “Belt and Road Initiative” (BRI) loyihasining mintaqaviy infratuzilma rivojiga qo‘shgan hissasini tahlil qilishgan. Biroq, N. Swanström kabi tadqiqotchilar “qarz tuzog‘i” (debt-trap diplomacy) xavfi haqida ogohlantirishadi va Xitoyga bo‘lgan yuqori qarz majburiyatlarining davlatlar suverenitetiga ta’sirini muhokama qiladilar. AQSHning “Qizg‘in Osiyo” (C5+1) kabi tashabbuslari va xususiy sektor investitsiyalari A.

Kuchins va M. K. Laruelle tomonidan tahli qilingan bo‘lib, ular G‘arbning barqarorlik va ochiqlik tamoyillarini targ‘ib qilishdagi rolini ta’kidlaydi.

Uchinchidan, siyosiy va xavfsizlik jihatlariga qaratilgan adabiyotlar mavjud. R. Sokolsky va N. Lisovanning ishlari AQSHning Afg‘onistondagi qatnashishi va uning Markaziy Osiyodagi xavfsizlik nuqtai nazariga bo‘lgan ta’sirini o‘rganadi. Xitoyning “Shanghai Hamkorlik Tashkiloti” (SCO) orqali xavfsizlik hamkorligini kengaytirishi, shuningdek, “Uch yovuz kuch” (terrorizm, separatizm va ekstremizm) ga qarshi kurashishdagi roli F. Tolipov va A. Bohr tomonidan tahli qilingan. F. Starr va S. Cornell (2018) o‘z ishlarida AQShning mintaqaga yondashuvini xavfsizlik va energetika loyihalari orqali tushuntiradi. Xitoyning “Bir kamar – bir yo‘l” tashabbusi bo‘yicha esa P. Cai (2017) va X. Rolland (2019) mintaqada infratuzilma va transport loyihalari orqali iqtisodiy ta’sir kuchayishini qayd etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Markaziy Osiyo davlatlari mustaqillikka erishganidan keyin mintaq geosiyosiy kurashlar markaziga aylandi. AQSh va Xitoyning 2019–2025 yillarga mo‘ljallangan strategiyalari bu jarayonda o‘zaro raqobat va hamkorlik elementlarini mujassam etadi.

Birinchidan, AQSh strategiyasi mintaqada suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlikni ta’minlash va demokratik institutlarni rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, 2001–2021 yillarda AQSh Markaziy Osiyo davlatlariga 9 mlrd dollardan ortiq yordam ko‘rsatgan, shundan 6,8 mlrd dollari harbiy va xavfsizlik sohasiga yo‘naltirilgan [3]. Faqatgina chegara xavfsizligini mustahkamlash uchun 90 mln dollardan ziyod mablag‘ sarflanib, 2600 dan ortiq chegara zobitlari tayyorlandi [1]. Shuningdek, CASA-1000, TAPI va Lapis-Lazuli kabi loyihalar orqali AQSh Markaziy Osiyo iqtisodiyotini global bozor bilan bog‘lashni maqsad qilmoqda.

Ikkinchidan, Xitoy siyosati mintaqaga asosan iqtisodiy investitsiyalar orqali kirib kelmoqda. “Bir kamar – bir yo‘l” tashabbusi doirasida 2013–2022 yillarda Markaziy Osiyoga 15 mlrd dollardan ortiq to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiya kiritildi [6]. Xitoy bugungi kunda Qozog‘iston, O‘zbekiston va Turkmanistonning eng yirik savdo hamkoriga aylangan. Masalan, 2022-yilda Xitoy bilan O‘zbekiston o‘rtasidagi savdo hajmi 9,8 mlrd dollarni tashkil etib, umumiy tashqi savdoning 18,6 foizini tashkil qildi. Xitoyning yirik infratuzilma loyihalari – “Angren–Pap” temir yo‘li, Qozog‘istondagi “Nurly Zhol” logistika markazi, Turkmanistondagi gaz quvurlari – mintaqaviy integratsiyani kuchaytirmoqda.[5]

Uchinchidan, Afg‘oniston omili har ikkala davlat strategiyasida alohida o‘rin tutadi. AQSh 2010-yilda Afg‘oniston operatsiyalari davrida Markaziy Osiyoga 649 mln dollardan ortiq yordam ko‘rsatgan bo‘lsa [4], Xitoy esa Afg‘onistonni “Bir kamar – bir yo‘l” loyihasining tranzit bo‘g‘ini sifatida ko‘rib, bu davlat orqali Janubiy va G‘arbiy Osiyo bilan bog‘lanishni maqsad qilgan.

To‘rtinchidan, inson huquqlari va siyosiy tizimga yondashuv ikki davlat strategiyalaridagi asosiy farqlardan biridir. AQSh demokratiya va qonun ustuvorligini tashqi siyosatining ajralmas qismi sifatida ilgari surib, saylov tizimi va adliya sektorini isloh qilishni qo‘llab-quvvatlaydi. Xitoy esa ichki siyosiy tuzum masalalariga aralashmaslik prinsipiga amal qilib, asosan iqtisodiy hamkorlikni birlamchi yo‘nalish sifatida belgilaydi.

Yuqoridagi faktlar shuni ko‘rsatadiki, AQShning mintaqadagi ustuvor yo‘nalishi xavfsizlik va siyosiy tizimni mustahkamlash bo‘lsa, Xitoyniki iqtisodiy integratsiya va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Shu sababli, Markaziy Osiyo davlatlari uchun eng samarali yo‘l – ko‘pvektorli tashqi siyosat olib borish, ya’ni AQShning xavfsizlik va huquqiy islohotlar bo‘yicha imkoniyatlaridan, Xitoyning esa investitsiya va infratuzilma loyihalaridan foydalanishdir.

XULOSA

AQSH–Xitoy strategik raqobati MO mintaqasida xavfsizlik, energetika, savdo-sarmoya hamda texnologik nazorat kabi sohalarda yangi o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. MO davlatlari ko‘p-vektor siyosatini davom ettirib, Xitoy BRI loyihalaridan foydalangan holda infratuzilma va energiya xavfsizligini mustahkamlashga intilmoqda. Yaqin 5–10 yilda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun MO davlatlariga maslahatlarga mos ravishda ko‘p tomonlama hamkorlik, ichki islohotlar va barqaror qaramlikni boshqarish diqqat markazida bo‘lishi shart.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. AQSh va Xitoyning Markaziy Osiyodagi strategiyalari o‘zaro raqobat va ma’lum sohalarda hamkorlik elementlarini o‘z ichiga oladi.
2. Xitoyning iqtisodiy ta’siri mintaqada sezilarli darajada oshgan bo‘lsa, AQShning siyosiy va xavfsizlik sohasidagi ta’siri saqlanib qolmoqda.
3. Mintaqa davlatlari uchun uzoq muddatli geosiyosiy barqarorlik diversifikatsiya siyosati va muvozanatli diplomatiyani talab etadi.
4. Transport-logistika va energetika sohalaridagi loyihalar mintaqaning global iqtisodiyotga integratsiyasini jadallashtiradi, ammo ularni amalga oshirishda geosiyosiy xavflar hisobga olinishi zarur.

Mazkur natijalar Markaziy Osiyo davlatlari tashqi siyosatini ishlab chiqishda va AQSh–Xitoy raqobatini mintaqqa manfaatlariga moslashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. U.S. Department of State. (2020). *United States Strategy for Central Asia 2019–2025*. Washington, D.C.

2. Xinhua. (2023, May 17). *China–Central Asia trade volume hits record high in 2022*. Beijing.
3. United States Agency for International Development, “U.S. Overseas Loans and Grants: Obligations and Loan Authorizations, July 1, 1945-September 30,2013.”https://explorer.usaid.gov/prepared/Total_Economic_and_Military_Assistance_1946-2013.xlsx.
4. USAID, “Foreign Aid Dashboard 2014”
<https://explorer.usaid.gov/aid-dashboard.html#2014>.
5. Extractive Industries Transparency Initiative, “EITI Fact Sheet 2015”
https://eiti.org/files/document/EITI_Factsheet_EN.pdf.
6. China’s Ministry of Commerce. (2022). *China’s Direct Investment in Central Asia under the Belt and Road Initiative*. Beijing.